

PRACE

PSYCHOLOGICZNE

Transgresje — innowacje — twórczość

Pod redakcją
**Bogny Bartosz, Alicji Keplinger
i Marii Straś-Romanowskiej**

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego

Prace Psychologiczne LX

Transgresje — innowacje — twórczość

Pod redakcją

Bogny Bartosz, Alicji Keplinger
i Marii Straś-Romanowskiej

Wrocław 2011

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego

Recenzenci
Grażyna Dolińska-Zygmunt
Bożena Janda-Dębek
Alicja Kuczyńska
Ewa Kurantowicz

Redaktor Serii
Stanisław A. Witkowski

Redaktorzy Wydawnictwa
Zespół

Redaktor techniczny
Marta Wolańska

Projekt okładki
Hanna Parylak
na podstawie koncepcji graficznej Barbary Kaczmarek

Wydanie książki dofinansowane przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego

Wydane staraniem Instytutu Psychologii Wydziału Nauk Historycznych i Pedagogicznych
Uniwersytetu Wrocławskiego

© Copyright by Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego Sp. z o.o.
Wrocław 2011

ISSN 0239-6661   ISSN 0137-110X
ISBN 978-83-229-3235-3

Publikacja przygotowana w Wydawnictwie Uniwersytetu Wrocławskiego Sp. z o.o.
50-137 Wrocław, pl. Uniwersytecki 15
tel./fax 71 3752507, e-mail: marketing@uwur.com.pl

Spis treści

Słowo wstępne (Maria STRAŚ-ROMANOWSKA)	7

Część I. Konteksty interdyscyplinarne.

Transgresje: konteksty psychologiczne, socjologiczne, filozoficzne

Czesław S. NOSAL, Józef KOZIELECKI, Teoria transgresji po 30 latach: główne założenia, problemy i niektóre mechanizmy transgresji	13
Aleksandra TOKARZ, Monika TRZEBIŃSKA, Anna PIECHOTA, Motywacje działań transgresyjnych ..	29
Olga URBAN, Transgresyjność ludzkiej jednostki jako przedmiot badań psycho- i socjologicznych	45
Iwona KOCZANOWICZ-DEHNEL, Kto i kiedy wprowadził do psychologii pojęcie twórczości? ..	57
Krystyna WĘGŁOWSKA-RZEPA, Aktywna wyobraźnia — odkrywanie twórczych potencjałów psyche	67
Dorota KOCZANOWICZ, Sztuka doświadczania. O roli odbiorcy w procesie powstawania dzieła sztuki	85
Wiesława LIMONT, Teoria dezintegracji pozytywnej Kazimierza Dąbrowskiego a zdolności, twórczość, transgresja	95

Część II. Transgresje — konteksty kulturowe

Maciej DYMKOWSKI, O dwóch typach mentalności	111
Beata BAJCAR, Dywergencyjny i konwergencyjny charakter stylów myślenia i działania ...	121
Joanna PISKORZ, Maria SZECÓWKA-NOWAK, Kreatywność w percepcji wychowanków zakładu poprawczego i uczniów ze szkół środowiska otwartego	137
Piotr KUCHARSKI, Funkcjonalność popu, czyli jakie funkcje społecznie istotne realizowane są przez muzykę popularną we współczesnych społeczeństwach	149
Dorota CHMIELEWSKA-ŁUCZAK, Dorota BESARABA, „Nieśmiertelność motyli” — nie-kobiecość w blogach pro-ana	163
Bogna BARTOSZ, Natalia STRZELECKA, Portale randkowe i wirtualne związki jako przykład kulturowego i psychologicznego przekraczania granic	181
Ligia HENCZEL-WRÓBLEWSKA, Twórczość naukowa i artystyczna Polaków we Włoszech w ostatnim ćwierćwieczu jako forma kreacji rzeczywistości	199

Część III. Transgresje, kreatywność, innowacje: konteksty ekonomiczno-społeczne

Sławomir ŚLASKI, Sylwetka psychologiczna osób przejawiających transgresje w sferze zawodowej	217
Agnieszka CZERW, Agata GAŚSIOROWSKA, Motywująca rola wartości związanych z przekraczaniem własnych granic w sytuacji pracy	233

Beata BAJCAR, Anna BORKOWSKA, Agnieszka CZERW, Agata GAŚSIOROWSKA, Zainteresowania zawodowe osób pracujących w zawodach z misją społeczną	251
Zbigniew PISKORZ, Czy przedsiębiorcy rzeczywiście są kreatywni?	267
Magdalena ŚLAZYK-SOBOL, Zarządzanie innowacjami w organizacji — diagnoza i zmiana kultury organizacyjnej	281
Irena PUFAL-STRUZIK, Wewnętrzne i zewnętrzne bariery przedsiębiorczości i twórczego rozwoju kobiet z perspektywy psychotransgresjonizmu	295
Alicja KEPLINGER, Ryzyko utraty pracy a działania produktywne, przeciwstawne do nich i kreatywność	311
Sławomir ANTKIEWICZ, Produkty strukturyzowane jako przykład transgresji na rynkach finansowych	325
Zofia HASIŃSKA, Iwona JANIĄK-REJNO, Ewa TRACZ, Przejawy i uwarunkowania kreatywności słuchaczy Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Uniwersytecie Ekonomicznym we Wrocławiu	339

Część IV. Konteksty interdyscyplinarne.

Transgresje wielowymiarowe

Anna NADOLSKA, Od przekraczania norm do transgresji w przestrzeni wirtualnej	365
Magdalena GRUZA, Wyrazić więcej... czyli o przekraczaniu znaczenia i kreowaniu rzeczywistości. Symbol z perspektywy psychologicznej	375
Grażyna E. KWIATKOWSKA, Interpretacja jako warunek rozumienia i poznania	389
Anna BORAWSKA, Korespondencje korespondencji	401

Część V. Inni o twórcach

Anita CALEK, Jak badać życie wielkich twórców? O biograficznych granicach między psychologią a literaturoznawstwem i ich przekraczaniu	417
Grażyna MENDECKA, Transgresyjna biografia Marii Skłodowskiej-Curie	435
Jarosław KLEBANIUK, Transgresje w twórczości Thomasa Bernharda	451
Dorota SOBSTEL, Teatr Jerzego Grotowskiego jako przestrzeń transgresji	465

WIESŁAWA LIMONT

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Teoria dezintegracji pozytywnej Kazimierza Dąbrowskiego a zdolności, twórczość, transgresja¹

We współczesnych koncepcjach zdolności wskazuje się na osobowość jako podstawową strukturę konieczną do rozwoju wybitnych uzdolnień. Wielu autorów podkreśla znaczenie zdrowia psychicznego oraz wiedzy z tego zakresu dla uzyskania najwyższego poziomu rozwoju osobowości, w kierunku samorealizacji. Kazimierz Dąbrowski uważa, że zdrowie psychiczne

to zdolność do rozwoju w kierunku wszechstronnego rozumienia, przeżywania, odkrywania i tworzenia coraz wyższej hierarchii rzeczywistości i wartości, aż do konkretnego ideału indywidualnego i społecznego (Dąbrowski 1979a, s. 29).

Proces tworzenia się zintegrowanej, dojrzałej osobowości osób wybitnie zdolnych Dąbrowski określił za pomocą oksymoronu „dezintegracja pozytywna”. Dezintegracja ta ma charakter wielopłaszczyznowy i wielopoziomowy. Wielopłaszczyznowość to wszechstronność rozwoju intelektualnego, uczuciowego i popędowego, rozumianego jako rozwój wrażliwości intelektualnej, społecznej, moralnej i estetycznej. Jej brak może doprowadzić do jednostronnego rozwoju struktur i funkcji psychicznych, zaniku wrażliwości na zróżnicowane bodźce oraz różne rodzaje rzeczywistości w wymienionych sferach. Może także prowadzić do braku wewnętrznych konfliktów, braku możliwości związanych z aktywnością twórczą. Dąbrowski twierdził, że wielopłaszczyznowość i wielopoziomowość „stanowią o sensie rozwoju autentycznego człowieka, a więc rozwoju opartego na miłości rozwoju i miłości mądrości” (Dąbrowski 1989; Piechowski 2009b).

---

¹ Badania sfinansowane z grantu nr IH01F09430, *Spoleczne zagrożenia uczniów szczególnie zdolnych* (kierownik: Wiesława Limont).

Potencjał rozwojowy

Koncepcje dezintegracji pozytywnej oraz potencjału rozwojowego zostały sformułowane przez Dąbrowskiego jako teoria osobowości, która od wielu lat odkrywana jest przez badaczy jako teoria zdolności i twórczości². Dąbrowski na podstawie analiz biografii wybitnych twórców, między innymi Franza Kafki, Michała Anioła, Ottona Weininger, Ludwiga Wittgensteina, oraz systematycznych badań wśród pacjentów, w tym dzieci i młodzieży, wyodrębnił zespół właściwości i dynamizmów rozwojowych charakteryzujących osoby wybitnie zdolne i twórcze. Dynamizmy te związane są z pasją rozwoju osób utalentowanych i twórczych. Właściwości te powiązał Dąbrowski z tak zwanym potencjałem rozwojowym jednostki (PR), obejmującym trzy czynniki. Czynniki Pierwszy PR — konstytucjonalny, odziedziczalny, ujawnia się we wzmożonej pobudliwości psychicznej, wczesnym występowaniu zainteresowań, uzdolnień i talentów jednostki. Czynniki Drugi PR odnosi się do wpływu otoczenia społecznego na rozwój jednostki. Natomiast Czynniki Trzeci PR to wewnętrzny dynamizm umożliwiający autonomiczne i świadome decydowanie przez jednostkę o własnym rozwoju przez samowychowanie, twórcze zaprzeczenie lub potwierdzenie własnych dążeń i wpływów otoczenia. Dzięki Czynniki Trzeciemu jednostka świadomie poszukuje warunków stymulujących jej rozwój oraz eliminuje inhibitory rozwojowe (Dąbrowski 1938, 1979b, 1979c, 1984, 1989). Rozwój, przekraczanie cyklu biologicznego i psychicznego, dokonuje się przez wielopoziomową i wielopłaszczyznową dezintegrację pozytywną sprzyjającą twórczemu i przyspieszonemu rozwojowi w kierunku „ideału osobowości”. Związane jest to z osiąganiem coraz wyższego poziomu rozwoju psychicznego środowiska wewnętrznego przez rozdarcia, dramaty wewnętrzne, ambiwalencje, ambitendencje w zakresie wartości, postaw, wyborów.

Poziomy rozwoju a transgresja

Dąbrowski wprowadził pojęcie „poziom” w odróżnieniu od powszechnie stosowanego określenia „faza” rozwoju. Między obu pojęciami jest zasadnicza różnica, w fazach zazwyczaj wskazuje się na sekwencyjność, powiązaną z kolejnymi etapami, często określoną także wiekiem. Natomiast kolejne poziomy rozwoju każdorazowo wiążą się z inną strukturą wraz z odmiennymi dynamiami

² W USA prowadzone są intensywne badania na podstawie koncepcji dezintegracji pozytywnej, organizowane są kongresy i konferencje poświęcone teorii Dąbrowskiego, ukazują się liczne publikacje, powstają centra związane ze zdrowiem psychicznym i terapią osób zdolnych. Por. <http://positiveintegration.com/> (dostęp: 12 lipca 2010), a także polską stronę redagowaną przez Jacka Romańskiego, <http://dezintegracja.pl/> (dostęp: 12 lipca 2010).

zmami rozwojowymi odpowiadającymi za kształtowanie doświadczenia i zachowania jednostki. Pojęcie „poziom” określa przede wszystkim charakterystyczny układ wewnątrzpsychicznych dynamizmów (Dąbrowski 1979b, 1979c; Piechowski 1979b). Kolejne struktury związane z poziomami rozwoju mogą nakładać się i zachodzić na siebie. Człowiek skazany jest na rozwój, na przekraczanie własnego cyklu biologicznego i przechodzenie na coraz to wyższe poziomy. Przekraczanie, transgresja związane są ze świadomością wszechstronnego doskonalenie siebie, z samowychowaniem i autoterapią. Dąbrowski wyróżnił pięć poziomów rozwoju: pierwszy — integracja pierwotna; drugi — dezintegracja jednopoziomowa; trzeci — dezintegracja wielopoziomowa spontaniczna, impulsywna, niezbyt dobrze zorganizowana; czwarty — dezintegracja wielopoziomowa zorganizowana, usystematyzowana, oraz piąty — integracja wtórna (Dąbrowski 1979b, s. 51).

Poziom I rozwoju, związany z integracją pierwotną, charakteryzuje się prymitywną integracją popędów z podporządkowaną im inteligencją. Osoby na tym poziomie rozwoju cechuje jednostronny rozwój intelektualny z niedorozwojem uczuć, brakiem empatii i wrażliwości na cierpienia innych, brakiem związków uczuciowych z innymi. Osoby te pozbawione są konfliktów wewnętrznych, poczucia winy, refleksyjności. Jednocześnie można u nich odnotować wyraźny egocentryzm i orientację na konflikty zewnętrzne, w ich zachowaniu dominuje dążenie do zaspokojenia własnych potrzeb, dążenie do władzy.

W poziomie II rozwoju, obejmującym dezintegrację jednopoziomową, pojawiają się pewne zdolności do rozwoju, rozluźnienia, rozbicia rozwojowego, ale ze względu na brak ustalonej wyraźnej hierarchii wartości rozwój ten jest jednak nieukierunkowany. Cechą charakterystyczną tego poziomu są ambiwalencje i ambitendencje, sprzeczności popędów i działania, zmienność i cykliczność nastrojów z przewagą elementów negatywnych związanych ze smutkiem i przygnębieniem. Nadal dominujące jest kierowanie się w zachowaniu zewnętrznymi bodźcami i uwarunkowaniami, ale nieco osłabionymi wahaniem, wątpliwościami, zmianami upodobań i uprzedzeń. Pojawiające się związki uczuciowe występują z takimi komponentami, jak: uzależnienie od innych, zazdrość, relatywizm wartości. Pojawiające się konflikty wewnętrzne nie są wynikiem wewnętrznych zmagania jednostki, ale mają raczej charakter przypadkowy. Na tym poziomie rozwoju występują dosyć silne konflikty emocjonalne, jednakże bez możliwości podjęcia rozwiązań o charakterze rozwojowym, co może prowadzić do zaburzeń psychicznych. Zachowanie modyfikowane jest przez zewnętrzne standardy, podatne na mody, aktualne ideologie przyjmowane bez refleksji, ich wartościowania i oceniania. Pojawiające się zachowania nonkonformistyczne nie są ukierunkowane z powodu braku wypracowanych i wyraźnych zasad. W wyniku rozluźnienia oraz braku hierarchicznej struktury mogą pojawiać się ostre zaburzenia psychiczne, psychozy, fobie. Dezintegracja jednopoziomowa obejmuje wszystko to, co nieukierunkowane, dziwaczne,

niedające się przewidzieć, pozbawione refleksji związanej ze zróżnicowaniem uczuć i przemian wewnątrzpsychicznych.

Poziom III — dezintegracja wielopoziomowa ze spontanicznością, impulsywnością, niedostateczną organizacją wskazuje na stopniowe uniezależnianie się od faz rozwoju psychicznego i biologicznego. Poziom ten charakteryzuje się dynamizmami rozwojowymi związanymi ze zdziwieniem w stosunku do siebie, zaniepokojeniem, poczuciem niższości winy i wstydu, niezadowoleniem z siebie, nieprzystosowaniem i przystosowaniem pozytywnym oraz dynamizmami twórczymi. Często pojawiają się stany dużego napięcia psychicznego związanego z licznymi konfliktami wewnętrznymi i kryzysami, które odzwierciedlają hierarchiczną organizację życia poznawczego i emocjonalnego. Ujawniają się także różne formy nerwic: lękowa, depresyjna, obsesyjna, wskazujące na pojawienie się mechanizmów hierarchizacji „odkrywających kanały rozwojowe ku górze”. Procesy wewnętrzne wywierają coraz większy wpływ na zachowanie, chwiejność zostaje zastąpiona poczuciem „tego, co powinno być” zamiast „tego, co jest” w strukturze osobowości. Pojawia się wewnętrzna hierarchia wartości i celów, samowartościowanie, refleksyjność, silne konflikty moralne, umiejętność zauważania wyjątkowości innych osób, egzystencjalny niepokój. Ujawniają się załamania, okresowe pogorszenia stanu nerwic, ale jednocześnie wzrasta odporność psychiczna i umiejętność rozwiązywania złożonych problemów (Dąbrowski 1979b; Piechowski 1979b).

Poziom IV rozwoju charakteryzuje się dezintegracją wielopoziomową, zorganizowaną i usystematyzowaną, ze znacznym udziałem elementów refleksyjnych. Na tym poziomie następuje przekroczenie dynamizmów związanych z fazowością i przejście do czynności autonomicznych i autentycznych, które charakteryzują się znaczną niezależnością od prymitywnych czynników biologicznych i rozwojowych. Poziom czwarty oznacza transgresję, zdecydowane przekroczenie cyklu biologicznego i typu psychologicznego człowieka. Charakterystyczną dla omawianego poziomu cechą jest świadome kształtowanie i synteza wewnętrznego rozwoju kierowanego przez wybór i organizację struktury hierarchii wartości i celów. Zachowanie jednostki ukierunkowane jest na samodoskonalenie się oraz poświęcanie własnej osoby służeniu innym. Główne dynamizmy rozwojowe na tym poziomie to odnajdowanie w sobie przedmiotu-podmiotu pozwalającego na dobrą samoobserwację, właściwe ocenianie siebie, refleksja nad sobą i innymi. Kolejnym ważnym dynamizmem jest ukształtowanie się Czynnika Trzeciego, odpowiedzialnego za tworzenie i przestrzeganie funkcjonowania zgodnie z wewnętrznymi wzorcami dla danej osoby oraz za przekształcanie wewnątrzpsychiczne. Istotnymi dynamizmami na tym poziomie są także samokontrola odpowiedzialna za regulację, blokowanie procesów zakłócających rozwój oraz samowychowanie i autoterapia, za pomocą których realizowane są programy systematycznego wewnętrznego rozwoju. W nowo powstałych strukturach każdego z poziomów rozwoju empatia, samodoskonalenie i konflikt wewnętrzny przybierają nowe posta-

cie i ekspresje. Na poziomie IV empatia rozumiana jest jako zdolność wyrażania współczucia i miłości, ujawniające się w gotowości obrony i niesienia pomocy, umiejętności rozpoznawania oraz zrozumienia i akceptacji uczuć i problemów innych osób. Jednocześnie podejmowana jest aktywność związana z samodoskonaleniem, ujawniającym się w dążeniu do doskonałości, w wysokich standardach oczekiwań wobec siebie, w uporczywym dążeniu do wyznaczonych celów, czerpaniu satysfakcji z pokonywania trudności. Konflikty wewnętrzne związane są z brakiem spełnienia poszukiwanej doskonałości, a także z szukaniem sensu ludzkiej egzystencji. Na tym poziomie rozwoju następuje przekształcenie powinności w rzeczywistość, „to, co powinno być” pojawiające się na trzecim poziomie rozwoju, staje się rzeczywistością.

Poziom V rozwoju związany jest z integracją wtórną. Rozwój jednostki zbliżający ją do poziomu piątego obejmuje odpowiedzialność jednostki, a także potrzebę podejmowania zadań ważnych dla własnego rozwoju i dla dobra innych. Osoba na tym poziomie rozwoju jest w pełni autonomiczna, mająca głębokie przekonanie i wiarę we własny rozwój, w hierarchiczny system uniwersalnych wartości pozwalający jej na podejmowanie działań potwierdzających jej wiarę w wyznawane idee i przekonania. Poziom integracji wtórnej obejmuje samoświadomość i empatię rozwiniętą na najwyższym poziomie, a także ukształtowanie wszystkich ważniejszych zainteresowań i uzdolnień. Poziom ten związany jest z samoświadomością samodzielnie wybranej i potwierdzonej samowychowującej się jednostki podstawowych właściwości psychicznych. Na poziomie tym tworzą się dwie esencje: indywidualna i społeczna. Do pierwszej należą zainteresowania, uzdolnienia i talenty, trwałe związki miłości i przyjaźni, świadomość własnej tożsamości i historii swojego życia wraz z wizją własnej przyszłości. Druga esencja wyraża autentyczny i autonomiczny stosunek jednostki do ludzi, wysoki poziom świadomości i odpowiedzialności społecznej. Na poziomie integracji wtórnej nie ma konfliktów wewnętrznych związanych z „tym, co jest”, który był typowy dla poziomu niższego. Zastąpiony on zostaje „tym, co być powinno” związanym z najwyższym poziomem rozwoju, stając się w ten sposób „tym, co jest”. (Piechowski 1979b, s. 122). Ideał osobowości obejmuje wszystko, co w rozumieniu jednostki nabiera cech realnego obrazu siebie. Transformacja „tego, co będzie” na „to, co jest” tworzy harmonijną strukturę osobowości, niższe poziomy rozpadają się i zostają włączone do struktury wtórnej integracji powstałej na poziomie V. Rozwój osobowości na takim poziomie osiągają nieliczne osoby, stanowią one jednocześnie idealną normę wysokiego rozwoju zdrowia psychicznego, umożliwiającą pełną samorealizację.

Każdy z pięciu poziomów rozwoju związany jest z odmiennymi dynamizmami rozwojowymi (Dąbrowski 1984, 1989; Piechowski 1979b). Według Dąbrowskiego pasja rozwoju, rozwój ku twórczości, ku samorealizacji jest ustawicznym przekraczaniem biologicznego cyklu, transgresją na IV i V poziomie rozwoju, w oparciu o posiadany pozytywny potencjał rozwojowy, z zaangażowaniem czynników wewnętrznych i zewnętrznych.

Typy wzmożonej pobudliwości psychicznej

Do jednych z ważniejszych właściwości potencjału rozwojowego należy wzmożona pobudliwość psychiczna (WPP)³. Dąbrowski wskazał na jej trzy charakterystyczne cechy definicyjne: 1) zbyt silna, nieproporcjonalna do bodźca żywość lub siła reakcji; 2) długotrwałość reakcji i pozostawanie w pamięci afektywnej; 3) swoistość reakcji, na przykład osobnik o wzmożonej pobudliwości emocjonalnej będzie reagował emocjonalnie nie tylko na bodźce uczuciowe, ale także inne: sensualne czy intelektualne; a osobnik o wzmożonej pobudliwości wyobraźniowej będzie reagował reakcjami wyobraźniowymi na bodźce innego typu (Dąbrowski 1984, s. 116). Wzmożoną pobudliwość psychiczną należy rozumieć jako specyficzny sposób reagowania, odbierania informacji oraz jej przetwarzania, związany z właściwościami układu nerwowego. Formy pobudliwości zostały opisane przez Dąbrowskiego oraz Piechowskiego (Dąbrowski 1979b, 1984; Piechowski 1979b, 1999, 2006). Dąbrowski wskazał na istnienie pięciu form wzmożonej pobudliwości: psychomotorycznej, sensorycznej, intelektualnej, wyobraźniowej, emocjonalnej, które — w postaci elementarnej — można zauważyć u każdej osoby. Rozwój jednostki zmierza w kierunku intensywnego przekształcania psychicznego, będącego funkcją pięciu form odczuwania.

Formy i ekspresja wzmożonej pobudliwości psychicznej

Michael M. Piechowski, który współpracował z Dąbrowskim między innymi na Uniwersytecie Alberta, na podstawie prac Dąbrowskiego oraz wyników otrzymanych z badań własnych opracował charakterystykę typów WPP (Dąbrowski 1938, 1984, 1989, 1979b, 1979c; Piechowski 2006). Według wymienionych autorów wzmożona pobudliwość charakteryzuje się nadmiarem energii przejawiającej się w szybkiej mowie, zauważalnym pobudzeniu, intensywnej aktywności fizycznej, w preferencji działania, w rywalizacji. Ekspresją emocjonalnego napięcia psychomotorycznej WPP jest niekontrolowane mówienie

³ Dąbrowski w swoich pracach używa zamiennie określeń „wzmożona pobudliwość psychiczna” i „nadpobudliwość”, która została przetłumaczona na język angielski jako *overexcitability* (por. Piechowski 1999). Przedrostek „nad” dołączony do „pobudliwość” ma na celu wskazanie, że reakcja jest powyżej przeciętnej w intensywności, czasie trwania i częstotliwości. Jako że pojęcie „nadpobudliwość” ma znaczenie pejoratywne, w artykule używamy określenia „wzmożona pobudliwość psychiczna”. W publikacjach w języku angielskim wykorzystywane są także określenia: „podwyższona wrażliwość” (*heightened excitability*) (por. Piechowski 2006, s. 24–25) lub „intensywność” (*intensity*) (por. Piechowski 2006; a także Daniels, Piechowski 2009).

i wydawanie dźwięku (dyskutowanie), impulsywne działanie, nerwowe nawyki (tiki, obgryzanie paznokci), pracoholizm, niekontrolowane wybuchy.

Wzmożona wrażliwość sensoryczna związana jest z odczuwaniem przyjemności z pobudzenia zmysłów (wzroku, zapachu, smaku, dotyku, słuchu) oraz seksu, czerpaniem przyjemności z piękna zawartego w materialnych obiektach, dźwiękach, słowach, muzyce, w formie, barwie, równowadze. Ekspresja emocjonalnego napięcia sensorycznej WPP ujawnia się w objadaniu, seksoholizmie, zakupoholizmie, potrzebie bycia w centrum zainteresowania.

Wzmożona wrażliwość intelektualna obejmuje ciekawość poznawczą, zdolność koncentracji do długotrwałego wysiłku, potrzebę studiowania rozpraw teoretycznych, wnikliwość obserwacji, dobrą pamięć wzrokową szczegółów, umiejętność dokładnego planowania. Ważna jest także pasja w rozwiązywaniu problemów obejmująca poszukiwanie prawdy i jej rozumienia, tworzenie nowych koncepcji oraz wytrwałość w rozwiązywaniu problemów. Osoby o WPP intelektualnej charakteryzują się myśleniem refleksyjnym, metamyśleniem, pasją i umiłowaniem teorii, umiejętnością dokonywania analizy, fascynacją logiką i zagadnieniami moralnymi, introspekcją (ale bez samooceny), pojęciową i intuicyjną integracją, niezależnością, często bardzo krytycznego myślenia.

Wzmożona wrażliwość wyobraźniowa wiąże się z myśleniem animistycznym i magicznym, swobodnym używaniem aktywnej wyobraźni, posługiwaniem się fantazją, poetycką i dramatyczną percepcją, częstym wykorzystywaniem wyobrażeń i metafor, łatwością tworzenia pomysłów oraz wizualizacji o dużej liczbie szczegółów. Charakteryzuje się ponadto zdolnością przebywania w świecie fantazji ujawniającą się w upodobaniu do magicznych i wymyślonych opowiadań i bajek, tendencją do tworzenia własnych prywatnych światów, posiadaniem wyimaginowanych przyjaciół i znajomych, zdolnościami dramatycznymi. Ekspresja emocjonalnych napięć WPP wyobraźniowej ujawnia się w spontanicznych wyobrażeniach, w wyobrażeniach animistycznych, mieszaniu prawdy z fikcją, w upodobaniu do marzeń, a także niską tolerancją na nudę.

Wzmożona wrażliwość emocjonalna związana jest z intensywnością odczuć i emocji, które obejmują: przeżywanie pozytywnych i negatywnych uczuć oraz skrajnych emocji, złożoność uczuć i emocji, empatii, świadomość różnorodności uczuć. Somatyczna ekspresja WPP emocjonalnej obejmuje: kurcze żołądka, ucisk serca, zaczerwienienie, rumienienie się, uderzenia serca, pocenie się rąk. Ekspresja afektywna ujawnia się w skrajnych zachowaniach: zahamowaniu — nieśmiałości, wstydlivosti lub entuzjazmie, ekstazie, euforii, a także trwałej pamięci afektywnej, wstydzie, odczuciu nierealności, strachu i niepokoju, poczuciu winy, lęku przed śmiercią, nastrojami depresyjnymi i samobójczymi. Charakteryzuje się ponadto zdolnością do głębokiego przywiązania i relacji z osobami, ze zwierzętami i istotami żywymi, a także miejscami, trudnościami dostosowania się do nowego środowiska, współczuciem, wrażliwością w związkach interpersonalnych, samotnością. Osoby o WPP emocjonalnej potrafią dobrze różnicować włas-

ne uczucia, prowadzi wewnętrzne dialogi i dokonywać samooceny (Piechowski 2006, s. 24–25).

Badania empiryczne na podstawie koncepcji Dąbrowskiego

Analizy rozwoju osobowości osób z uwzględnieniem rodzaju i poziomów ich rozwoju prowadzone były między innymi w latach 1969–1972 na Uniwersytecie Alberta przez Dąbrowskiego we współpracy z Piechowskim. Przebadano wstępnie 1500 osób, zbierając dokumentację z badań psychologicznych związanych z reakcją na bodźce słowne i neurologicznych oraz autobiografii. W końcowej fazie przeanalizowano sześć przypadków, które reprezentowały różne poziomy i rodzaje rozwoju osobowości. Wśród badanych nie znaleziono żadnej osoby, którą można by zakwalifikować do poziomu IV rozwoju. W związku z tym przeanalizowano dodatkowo biografię Antoine de Saint-Exupéry'ego, który charakteryzował się wysokim poziomem rozwoju osobowości (Dąbrowski, Piechowski 1972; Piechowski 1979b). Wyniki badań otrzymane z analizy biografii Saint-Exupéry'ego odpowiadały teoretycznej strukturze poziomu IV w teorii dezintegracji pozytywnej z jego najważniejszą cechą, jaką jest samorealizacja. Poziom IV rozwoju został uznany przez badaczy za idealną normę zdrowia psychicznego. Piechowski uważa, że przypadki osób z integracją wtórną (poziom V) najłatwiej znaleźć w kontekście rozwoju osób o głębokiej wierze i przeżyciach religijnych. Przykładem na tę tezę — jego zdaniem — jest życie i działalność Mildred Ryder z domu Norman (1908–1981), znanej jako „Pielgrzym Pokoju”. Piechowski, odnosząc wyniki otrzymane z analiz do kwestii edukacji uczniów szczególnie zdolnych, podkreśla, że w procesie ich kształcenia konieczne jest wprowadzenie zagadnień związanych z rozwojem osobowym, emocjonalnym i duchowym (Piechowski 2009a).

Część badaczy podejmuje próby badań związanych z analizami poziomu rozwoju osobowości w kontekście koncepcji dezintegracji pozytywnej, a otrzymane wyniki wykorzystywane są często do opracowania odpowiedniego programu terapii i/lub edukacji dla osób zdolnych (por. Jackson, Moyle, Piechowski 2009; 2008; Piechowski 2006, 2009b).

Wzmoczona pobudliwość psychiczna a zdolności

Zarówno Dąbrowski, jak i jego kontynuatorzy podkreślają, że istnieją znaczące różnice indywidualne w typach wzmoczonej pobudliwości psychicznej. Badania Dąbrowskiego pozwoliły na wskazanie dominujących wśród osób wybitnie

zdolnych typów WPP, to jest intelektualnej, wyobraźniowej i emocjonalnej (Dąbrowski 1938, 1984, 1989; Piechowski 1979a, 1979b).

Od lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku można odnotować wzrastające zainteresowanie WPP u osób zdolnych, która — jak twierdzą niektórzy badacze — może być dobrą metodą diagnostyczną posiadanych zdolności (por. Tieso 2007a). W badaniach nad tym zjawiskiem wykorzystuje się do pomiaru kwestionariusze zawierające pytania otwarte, zamknięte lub wywiad strukturalizowany (Falk *et al.* 1999; Lysy, Piechowski 1983; Piechowski 1979a, 2006; Piechowski, Miller 1995). Najczęściej porównywane są konfiguracje i profile typów WPP u osób szczególnie zdolnych intelektualnie, twórczo lub artystycznie wewnątrz grupy lub w porównaniu z grupami kontrolnymi, analizuje się także różnice międzypłciowe i międzykulturowe. Przeprowadzone dotąd badania wskazały na pozytywną zależność między posiadanymi zdolnościami a typami WPP. Otrzymane wyniki sugerują, że osoby uzdolnione poznawczo charakteryzują się wyższym poziomem WPP intelektualnej, wyobraźniowej i emocjonalnej (Gallagher 1985; Piechowski, Silverman, Falk 1985); sensorycznej, emocjonalnej i intelektualnej (Limont *et al.* 2008b). W innych badaniach uczniowie zdolni uzyskiwali wyniki wskazujące na podwyższoną WPP intelektualną i wyobraźniową (Yakmaci-Guzel, Akarsu 2006). Natomiast wśród młodszych uczniów zdolnych, kształconych w szkołach podstawowych, dominowała WPP intelektualna oraz psychomotoryczna (Ackerman 1997; Bouchard 2004).

Badania wśród osób uzdolnionych artystycznie wykazały wyższy poziom we wszystkich WPP, ale zdecydowanie wyższy w wyobraźniowej i emocjonalnej (Lysy, Piechowski 1983; Piechowski, Cunningham 1985; Piechowski, Silverman, Falk 1985). W badaniach polskich przeprowadzonych wśród gimnazjalistów o różnych uzdolnieniach kierunkowych uzyskano wyniki wskazujące na istotne statystycznie różnice między badanymi grupami w typach WPP — uczniowie uzdolnieni poznawczo otrzymali najwyższe wyniki w WPP intelektualnej, plastycznej — w sensorycznej, natomiast uczniowie uzdolnieni muzycznie i z grupy kontrolnej najwyższe wyniki otrzymali w WPP psychomotorycznej. W innych badaniach przeprowadzonych wśród uczniów z liceum w sprofilowanych klasach sportowych, pedagogicznych, humanistyczno-plastycznych i humanistyczno-artystycznych uzyskano istotne statystycznie różnice w wynikach między badanymi grupami w zakresie WPP sensorycznej, wyobraźniowej i intelektualnej. Najwyższe wyniki w wymienionych typach WPP otrzymali uczniowie klas humanistyczno-plastycznych i nieco niższe humanistyczno-artystycznych (kształty profili WPP w tych klasach były zbliżone do siebie). Natomiast najwyższe wyniki w WPP psychomotorycznej otrzymali uczniowie z klasy sportowej, ale różniły się one istotnie tylko w porównaniu z wynikami uczniów z klasy pedagogicznej (Limont 2010). Cytowane wyniki mogą wskazywać na pozytywne zależności między typami WPP a konkretnymi uzdolnieniami kierunkowymi.

Wyniki otrzymane z badań wśród osób uzdolnionych twórczo sugerują, że cechują się one — podobnie jak osoby zdolne poznawczo — wyższym w porównaniu z grupą kontrolną poziomem WPP wyobrazeniowej, emocjonalnej i intelektualnej (Schiever 1985). Nieco inną charakterystykę profilu WPP uzyskano w badaniach porównawczych między osobami uzdolnionymi zarówno poznawczo, jak i twórczo a osobami uzdolnionymi tylko poznawczo. Otrzymane wyniki wskazują, że osoby twórcze uzdolnione poznawczo uzyskały zdecydowanie wyższe wyniki w WPP wyobrazeniowej i emocjonalnej w porównaniu z osobami ze zdolnościami wyłącznie poznawczymi (Falk, Manzanero, Miller 1997; Gallagher 1985, Schiever 1985; Silverman, Ellsworth 1980; Yakmaci-Guzel, Akarsu 2006). W innych badaniach przeprowadzonych wśród twórczej młodzieży (Yakmaci-Guzel, Akarsu 2006) uzyskano wyniki wskazujące, że uczniowie ci reprezentowali wyższy poziom we wszystkich wymiarach nadpobudliwości w porównaniu z uczniami z grup kontrolnych.

Część badaczy podejmuje próbę analizy relacji WPP i zdolności z uwzględnieniem płci badanych. Wyniki tych badań, w których uwzględniano specyfikę płciową, wskazują na istnienie różnic między zdolnymi osobami różnej płci w zakresie profilu WPP, jak również, że znaczenie ma także wiek badanych.

Rezultaty badań z udziałem uczniów szkoły podstawowej wykazały, że zdolne dziewczęta uzyskały wyższe wyniki w porównaniu z chłopcami we wszystkich podskalach WPP oprócz intelektualnej, w której lepsze rezultaty odnotowano wśród chłopców. Gdy wzięto pod uwagę uczniów szkoły średniej, dziewczęta uzyskały wyższe rezultaty już tylko w emocjonalnej i sensorycznej WPP (Tieso 2007a). W innej serii badań otrzymano wyniki wykazujące na przewagę dziewcząt nad chłopcami w trzech typach WPP: sensorycznej, wyobrazeniowej, emocjonalnej (Gross, Rinn, Jamieson 2007; Limont *et al.* 2007, 2010). Gdy uwzględniano osoby dorosłe, udało się wykazać przewagę kobiet w zakresie rozmaitych typów WPP: emocjonalnej (Miller, Silverman, Falk 1994; Tieso 2007b); emocjonalnej oraz wyobrazeniowej (Ackerman 1997) czy też emocjonalnej i sensorycznej (Bouchet, Falk 2001; Falk *et al.* 2008). Także w badaniach międzykulturowych kobiety uzyskały wyższe wyniki w WPP emocjonalnej i sensorycznej (Hiszpania, Tajwan, Meksyk, USA) w porównaniu z mężczyznami (Falk *et al.* 2008). W innych badaniach międzykulturowych kobiety z Korei i USA uzyskały wyższe wyniki w WPP wyobrazeniowej w porównaniu z mężczyznami (Piirto, Montgomery, May 2008).

Zdecydowanie inny profil wzmoczonej pobudliwości otrzymano w badaniach przeprowadzonych wśród zdolnych chłopców i mężczyzn — chłopcy ze szkoły podstawowej uzyskali wyższe wyniki w intelektualnej WPP, a uczniowie szkoły średniej w intelektualnej oraz psychomotorycznej WPP (Tieso 2007a). W badaniach polskich chłopcy w wieku 13–18 lat otrzymali wyższe wyniki w psychomotorycznej WPP (Limont *et al.* 2007; Limont 2010). W badaniach przeprowadzonych wśród dorosłych zdolni mężczyźni mieli podwyższony poziom intelektualnej

WPP (Miller, Silverman, Falk 1994; Tieso 2007b) natomiast w badaniach międzykulturowych w Hiszpanii, Meksyku, na Tajwanie (Falk *et al.* 2008), a także w Korei i USA (Piirto, Montgomery, May 2008) wyłącznie psychomotorycznej WPP. Jedynie w porównywanych badaniach amerykańskich odnotowano wśród mężczyzn wyższe wyniki we wszystkich trzech typach WPP: psychomotorycznej, intelektualnej i wyobraźniowej (Bouchet, Falk 2001; Falk *et al.* 2008).

Oprócz wspomnianych badań prowadzone są także takie, w których analizuje się związki między typami WPP a potencjałem rozwojowym (por. Limont *et al.* 2007, 2008a, 2008b, 2010; Limont 2010). Wyniki tych badań wskazują na możliwość badań empirycznych osób zdolnych na podstawie koncepcji Dąbrowskiego i wykorzystania wyników do analiz w kontekście ogólnych koncepcji zdolności i twórczości.

Natomiast na podstawie opracowanych wskaźnikowych mechanizmów rozwojowych, związanych z poziomami rozwoju osobowości, możliwe jest określanie poziomów rozwoju poszczególnych osób zdolnych. Informacje te pozwalają na opracowanie indywidualnych programów terapeutycznych i/lub edukacyjnych dla osób zdolnych, dzięki czemu można stymulować rozwój jednostki w kierunku transgresji, przekraczania cyklu rozwojowego, ku wybitnej twórczości opartej na uniwersalnych wartościach. Pozwalają one także na opracowanie strategii ułatwiających i stymulujących rozwój emocjonalny i duchowy osoby zdolnej (Jackson, Moyle, Piechowski 2009; Piechowski 2009b). Działania takie mają na celu umożliwienie osobom zdolnym podejmowania ważnych zadań życiowych i zawodowych oraz ich rozwiązywanie w oparciu o wewnętrzne wysokie standardy związane z uniwersalnym systemem wartości (Kozielecki 2007). Aktywność osób wybitnie zdolnych i twórczych wiąże się z transgresjami w różnych sferach i dziedzinach, często z tworzeniem nowych paradygmatów, teorii i wartości⁴. Dlatego w edukacji i wychowaniu osób zdolnych tak ważny jest harmonijny rozwój „wielopłaszczyznowy i wielopoziomowy” ich osobowości, talentów i systemu wartości. Przyspieszony rozwój, proces przekraczania cykli życiowych człowieka, transgresja w rozwoju prowadzą ku twórczości, ku odległym celom, dążeniom do osiągnięcia wartości uniwersalnych uznawanych przez jednostkę „ponad wszystko inne”. Przyspieszony wszechstronny rozwój psychiczny drogą „stromej ścieżki pod górę” charakteryzuje się twórczością będącą załączkiem doskonałości. To rozwój intelektualny, uczuciowy, moralny, estetyczny, „pasja rozwoju”, siła twórcza przekraczającą zasadę przyjemności i rzeczywistości na rzecz zasady rozwoju. Proces dezintegracji pozytywnej prowadzi do integracji wtórnej na wysokim poziomie funkcjonowania poznawczego, twórczego, do odkrywania i wykrystalizowania treści esencjalnych indywidualnych i społecznych, ku transcendencji (Dąbrowski 1989).

⁴ Józef Kozielecki w opracowanej przez siebie koncepcji „psychotransgresjonizmu” opisuje rodzaje transgresji, między innymi osobiste i historyczne, ekspansywne i twórcze, w sferze materialnej, społecznej i symbolicznej.

Bibliografia

- Ackerman C. (1997), Identifying gifted adolescents using personality characteristics: Dabrowski's overexcitabilities, *Roepers Review*, 19, s. 229–236.
- Bouchard L.L. (2004), An instrument for the measure of Dabrowskian overexcitabilities to identify gifted elementary students, *Gifted Child Quarterly*, 48, s. 339–350.
- Bouchet N., Falk R.F. (2001), The relationship among giftedness, gender, and overexcitability, *Gifted Child Quarterly*, 45, 4, s. 260–267.
- Daniels S., Piechowski M.M. (red.) (2009), Embracing intensity: Overexcitability, sensitivity, and the developmental potential of the gifted, w: *Living with intensity. Understanding the sensitivity, excitability, and emotional development of gifted children, adolescents, and adults*, red. S. Daniels, M.M. Piechowski, Scottsdale: Great Potential Press, s. 3–17.
- Dąbrowski K. (1938), Typy wzmoczonej pobudliwości psychicznej, *Biuletyn Instytutu Higieny Psychicznej*, 1 (3–4), s. 3–26.
- Dąbrowski K. (1979a), Co to jest zdrowie psychiczne?, w: *Zdrowie psychiczne*, red. *idem*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 7–35.
- Dąbrowski K. (1979b), Fazy i poziomy rozwoju psychicznego i trzy kształtujące go czynniki, w: *Zdrowie psychiczne*, red. K. Dąbrowski, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 46–63.
- Dąbrowski K. (1979c), *Dezintegracja pozytywna*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Dąbrowski K. (1984), *Osobowość i jej kształtowanie poprzez dezintegrację pozytywną*, Lublin: Polskie Towarzystwo Higieny Psychicznej.
- Dąbrowski K. (1989), *Elementy filozofii rozwoju*, Warszawa: Polskie Towarzystwo Higieny Psychicznej.
- Dąbrowski K., Piechowski M.M. (1972), *Multilevelness of emotional and instinctive functions. Types and levels of development*, Edmonton: Department of Psychology, University of Alberta.
- Falk R.F., Manzanero J.B., Miller N.B. (1997), Developmental potential in Venezuelan and American artists: A cross-cultural validity study, *The Creativity Research Journal*, 10, s. 201–206.
- Falk F., Miller N., Silverman L., Piechowski M.M. (1999), *OEQ-II: Overexcitability Questionnaire-II*, for the Study of Advanced Development, Denver (przeł. na język polski F. Leśniak, adaptacja W. Limont, M.M. Piechowski, 2006).
- Falk R.F., Yakmaci-Guzel B., Chang Hsin-Jen, de Santayana Sanz R.P., Chavez-Eakle R.A. (2008), Measuring overexcitability: Replication across five countries, w: *Dabrowski's theory of positive disintegration*, red. S. Mendaglio, Scottsdale: Great Potential Press, s. 183–199.
- Gallagher S.A. (1985), A comparison of the concept of overexcitabilities with measures of creativity and school achievement in sixth grade students, *Roepers Review*, 8, s. 115–119.
- Gross C.M., Rinn A.N., Jamieson K.M. (2007), Gifted adolescents' overexcitabilities and self-concepts: An analysis of gender and grade level. (Patterns of overexcitability), *Roepers Review*, 29, 4, s. 240–249.
- Jackson P.S., Moyle V.F., Piechowski M.M. (2009), Emotional life and psychotherapy of the gifted in light of Dabrowski's theory, w: *International handbook on giftedness*, red. L.V. Shavinina, b.m.w., Springer Science+Business Media B.V., s. 437–465.
- Kozielecki J. (2007), *Psychotransgresjonizm. Nowy kierunek psychologii*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Limont W. (2010), *Wzmoczona pobudliwość psychiczna a zdolności kierunkowe*. Referat wygłoszony na Ogólnopolskiej Konferencji Psychologii Rozwojowej, Perspektywy rozwoju współczesnego człowieka, Łódź.
- Limont W., Dreszer J., Bedyńska S., Piechowski M.M. (2008a), Overexcitability and creative attitude of gifted students, *Problemy Wczesnej Edukacji*, 1, 7, s. 93–100.

- Limont W., Dreszer J., Bedyńska S., Śliwińska K. (2010), Wzmoczona pobudliwość psychiczna, wybrane cechy osobowości a płeć szczególnie zdolnych uczniów, w: *Zdolności człowieka w perspektywie współczesnej psychologii*, red. A. Sękowski, W. Klinkosz, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, s. 33–62.
- Limont W., Piechowski M.M., Dreszer J., Śliwińska K. (2007), *Analiza wybranych wymiarów osobowości uczniów zdolnych*, Referat wygłoszony na XVI Ogólnopolskiej Konferencji Psychologii Rozwojowej, Drogi Rozwoju Człowieka w Świecie Współczesnych Wartości (21–24 czerwca), Poznań.
- Limont W., Śliwińska K., Dreszer J., Bedyńska S. (2008b), Wzmoczona pobudliwość psychiczna a perfekcjonizm uczniów zdolnych, *Psychologia. Edukacja i Społeczeństwo. Numer specjalny: Zagrożenia i szanse rozwoju osób zdolnych*, 5, 1/2, s. 37–53.
- Lysy K.Z., Piechowski M.M. (1983), Personal growth: An empirical study using Jungian and Dabrowskian measures, *Genetic Psychology Monographs*, 108, s. 267–320.
- Miller N.B., Silverman L.K., Falk R.F. (1994), Emotional development, intellectual ability, and gender, *Journal for the Education of the Gifted*, 1, s. 20–38.
- Mról A. (2008), *Rozwój osoby człowieka. Badania w kontekście teorii dezintegracji pozytywnej Kazimierza Dąbrowskiego*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Piechowski M.M. (1979a), Developmental potential, w: *New voices in counseling the gifted*, red. N. Colangelo, R.T. Zaffrann, Dubuque: Kendall/Hunt, s. 25–57.
- Piechowski M.M. (1979b), Zdrowie psychiczne jako funkcja rozwoju psychicznego, w: *Zdrowie psychiczne*, red. K. Dąbrowski, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 91–128.
- Piechowski M.M. (1999), Overexcitabilities, w: *Encyclopedia of creativity*, red. M. Ranco, S. Pritzker, t. 2, New York: Academic Press, s. 325–334.
- Piechowski M.M. (2006), „Mellow out”, *they say. If I only could. Intensities and sensitivities of the young and bright*, Madison: Yunasa Books.
- Piechowski M.M. (2009a), Peace Pilgrim, exemplar of level V, *Roeper Review*, 31, 2, s. 103–112.
- Piechowski M.M. (2009b), The inner world of the young and bright, w: *Morality, ethics, and gifted minds*, red. D. Ambrose, T. Cross, London-New York: Springer Science + Business, s. 177–194.
- Piechowski M.M., Colangelo N. (1984), Developmental potential of the gifted, *Gifted Child Quarterly*, 28, s. 80–88.
- Piechowski M.M., Cunningham K. (1985), Patterns of overexcitability in a group of artists, *Journal of Creative Behavior*, 19, s. 153–174.
- Piechowski M.M., Miller N.B. (1995), Assessing developmental potential in gifted children: A comparison of methods, *Roeper Review*, 17, s. 176–180.
- Piechowski M.M., Silverman L., Falk F. (1985), Comparison of intellectually and artistically gifted on five dimensions of mental functioning, *Perceptual and Motor Skills*, 60, s. 539–549.
- Piirto J., Montgomery D., May J. (2008), A comparison of Dabrowski's overexcitabilities by gender for American and Korean high school gifted students, *High Ability Studies. The Journal of the European Council for High Ability*, 19, 2, s. 141–153.
- Schiever S.W. (1985), Creative personality characteristics and dimensions of mental functioning in gifted adolescents, *Roeper Review*, 7, s. 223–226.
- Silverman L.K., Ellsworth B. (1980), The theory of positive disintegration and its implications for giftedness, w: *Theories of positive disintegration: Proceedings of the third international conference*, red. N. Duda, Miami: University of Miami School of Medicine, s. 174–194.
- Tieso C.L. (2007a), Overexcitabilities: A new way to think about talent?, *Roeper Review*, 4, s. 232–239.
- Tieso C.L. (2007b), Patterns of overexcitabilities in identified gifted students and their parents: A hierarchical model, *Gifted Child Quarterly*, 51, s. 11–22.

Yakmaci-Guzel B., Akarsu F. (2006), Comparing overexcitabilities of gifted and non-gifted 10th grade students in Turkey, *High Ability Studies. The Journal of the European Council for High Ability*, 17, s. 43–57.

Theory of positive disintegration by Kazimierz Dąbrowski vs. ability, creativity and transgression

Summary

The article presents a closer look at the theory of positive disintegration, with the description considering the multilevel development of personality and developmental potential. The information was enriched by adding the latest results of empirical research carried out in two fields. The first one covers analyses of personality development with the use of biographical data. Based on these studies the researchers describe development levels in each person analyzed. The other field involves researching types of overexcitabilities being part of the developmental potential. The research is carried out among people with intellectual, artistic and creative abilities. A review of current reports shows that the theory developed by Kazimierz Dąbrowski has high research potential, facilitating thorough research into the development of personality, abilities, creativity and transgression.